

IN MEMORIAM JONKHEER F.A. VAN DEN BERGH (1930-2021)

Op dinsdag 9 maart 2021 kwam na een ongemakkelijke periode een einde aan het leven van een geliefd mens: Friedjof Arnold van den Bergh. De laatste jaren werd hij geplaagd door een steeds slechter zicht en een sterk afnemende mobiliteit, maar omdat hij grote moeite had zijn lust en zijn leven in de mycologie helemaal los te laten, bleef hij de door hem geleide paddenstoelenwerkgroepen trouw en omdat het de deelnemers al even zwaar viel het onafwendbare einde hiervan te aanvaarden, werd hij elke week ten behoeve van de bijeenkomsten opgehaald en weer thuisgebracht, totdat, ongeveer een jaar geleden, ook zijn geestelijk gestel voor belemmering begon te zorgen. Dit laatste was voor hemzelf niet te verkroppen en zijn laatste maanden waren dan ook een moeilijke tijd.

Er is aan Friedjof vaak gevraagd hoe hij ertoe gekomen is zijn leven aan paddenstoelen te wijden. In een ongepubliceerd interview uit 2017 begint hij zijn levensverhaal bij zijn grootvader die rond de vorige eeuwwisseling voorzitter was van de Volkenraad in Nederlands Indië (een soort overkoepelend rechtsorgaan voor heel Indonesië) en daar in 1909 overleed. Zijn vader, toen negen jaar oud, ging naar Nederland en werd grootgebracht in een gezin in Utrecht: dat van professor F.A.F.C. Went, die tot 1896 directeur van het landbouwkundig proefstation voor de suikerindustrie te Kagok bij Tegal (West Java) was geweest en aansluitend was aangesteld als hoogleraar Botanie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Zo kon zijn vader uiteindelijk chemie studeren en een chemieconcern oprichten in Willemstad op Curaçao waar op 8 mei 1930 Friedjof geboren werd. Went was in Utrecht de grondlegger van een collectie levende schimmels die hij in 1907 overdroeg aan Johanna Westerdijk, waarna het

Centraal Bureau voor Schimmelcultures (*nu*: Westerdijkinstituut) werd opgericht en waarvan Westerdijk op zijn voordracht directeur werd. Deze 'niet-toevallige' samenloop van bijzonderheden werd door Friedjof met zijn bekende pretgezicht als verklaring gegeven voor zijn vroege interesse en snel gegroeide succes in de paddenstoelenkunde.

Door een slechte deal (of bedrog?) verloor de oude Van den Bergh zijn chemiefabriek en het erin gestoken familiekapitaal, waarna het gezin berooid terugkeerde naar Nederland. Hierdoor heeft Friedjof zijn jeugd grotendeels in Heemstede doorgebracht. In de oorlogsjaren werden in de omringende landgoederen paddenstoelen gezocht om te eten. Thuis hadden ze de twee deeltjes van het '*Paddenstoelenboek*' van Cool en Van der Lek, waarmee de geogste soorten werden gedetermineerd. Bij twijfel wendde men zich tot een in Haarlem woonachtige mycoloog. Dat was Friedjofs vroege kennismaking met G.L. van Eynhoven, met wie hij jaren later veel zou optrekken en discussies over paddenstoelen voerde en over muziek praatte. In 1943 organiseerde het Kennemer Lyceum te Overveen, waar Friedjof leerling was, een excursie met niemand minder dan Jac P. Thijssse die zich verbaasde over Friedjofs paddenstoelenkennis en samen gaven zij uitleg over boleten en honingzwammen aan de rest van de klas.

In 1962 verhuisde Friedjof naar Alkmaar. Hij had inmiddels een baan als boekhouder bij het RCN (*nu*: Energiecentrum Nederland) dat nabij het Noord-Hollandse Petten in de duinen ligt. Samen met zijn toenmalige vrouw zocht hij paddenstoelen om op te eten, maar zij stond erop dat hij ze liet controleren door een deskundige en zo kwam hij in contact met Gerard Swanenburg de Veye die op dat moment nog kinderarts was in Alkmaar en tussen 1930 en 1954 verschillende bestuursfunctie vervuld had binnen de NMV. Swanenburg bleek een ware leermeester met meer liefde voor paddenstoelen dan voor de kinderen die hij onderzocht en deze kennismaking zou leiden tot een vriendschap die duurde tot Gerards dood in 1981. Friedjof sprak altijd met warmte over Swanenburg de Veye en noemde hem zijn mentor die hem leerde om analytisch naar paddenstoelen te kijken. Maar zij deelden ook nog een andere passie: muziek. Samen beluisterden zij bij Swanenburg thuis elke nieuwe plaat die uitkwam en bespraken die uitvoerig. Dat deze liefde voor muziek gelijke tred hield met de liefde voor paddenstoelen blijkt uit het feit dat bij Friedjof in huis minstens zoveel platen en CD's te vinden waren als paddenstoelenboeken.

Vanaf 1962 bezocht Friedjof ook de jaarlijkse herfsttentoonstellingen van PWN bij Duinvermaak in Bergen en maakte daar kennis met verschillende belangrijke mycologen van het Rijksherbarium, waaronder Kees Bas, R.A. Maas Geesteranus en Joop van Brummelen. Ook leerde hij hier Jasper Daams kennen en later, toen de tentoonstelling naar Castricum verhuisde, nog Eddy Kits van Waveren die hem bij de beheerders van PWN introduceerde, waarvoor Friedjof sindsdien vele jaren lang paddenstoeleninventarisaties in het Noordhollands Duinreservaat heeft uitgevoerd. Met al deze mensen kwam Friedjof op vriendschappelijke voet en onderhield hij jarenlang contacten om problemen bij moeilijk te determineren paddenstoelen, niet zelden nieuwe soorten voor ons land, op te lossen. Het was Maas Geesteranus die hem bovendien de techniek van het microscopiseren bijbracht en hem wees op de morfologische kenmerken die ertoe doen en die vanaf de zestiger jaren binnen de taxonomie een steeds belangrijker rol gingen spelen. Friedjof beschikte in die tijd al over verschillende Duitse en Franstalige werken zoals de 'paddenstoelenbijbel' van Kühner & Romagnesi (1953) waarin de microscopie al zeer belangrijk werd geacht. Voordat Friedjof de hulp van de grote specialisten inschakelde studeerde hij eerst zelf op de voor hem

onbekende paddenstoelen die hij tijdens zijn lunchpauzes in de duinen bij Petten verzamelde. Eén lunchpauze leverde soms wel werk voor een week determineren! Friedjof zei daarover: “Als mycoloog is het nu eenmaal zo dat je met paddenstoelen zoeken juist op zoek gaat naar moeilijkheden. Het is juist de fascinatie problemen die je onderweg tegenkomt thuis met de microscoop en de nodige handboeken op te lossen!”. Uit een personeelsportret van Friedjof in het bedrijfsblad van het RCN blijkt al welke enorme kennis hij in die eerste luttele jaren op deze wijze reeds had opgebouwd (*‘De Koepel’*, 1969). Omdat de microscoop voor Friedjof zo belangrijk was leerde hij zichzelf het maken van preparaten en begon hij te zoeken naar verbeteringen om de details te kunnen zien die in zijn boeken beschreven stonden. Deze technische belangstelling leidde tot contacten met mensen die bij Leitz en Zeiss werkten en via die weg vergaarde hij ook enkele bijzondere objectieven. Toen na het overlijden van Bert Reijnders in 2002 diens microscoop te koop kwam, keek Friedjof daar doorheen en riep uit: “Ongelofelijk dat die man daarmee heeft kunnen werken en al die moeilijke structuren in primordia heeft kunnen bestuderen!”.

In 1963 was Friedjof lid geworden van de Nederlandse Mycologische Vereniging en sindsdien nam hij deel aan excursies en alle jaarlijkse bijeenkomsten. Bovendien nam hij deel aan KNNV-activiteiten in zijn regio en daar ontmoette hij Ger van Zanen met wie hij de eerste tien jaar samen de jaarlijkse paddenstoelenexcursie van de KNNV vanaf Duinvermaak leidde en waar in die jaren soms wel 200 mensen op af kwamen. Tot op hoge leeftijd bleef hij deze jaarlijkse excursies leiden en altijd werden die goed bezocht, maar ze waren berucht om het tempo, want ze duurden wel vier uur of langer en dan werd hooguit een paar honderd meter afgelegd! Dat had er voornamelijk mee te maken dat Friedjof bij elke paddenstoel bijzonder veel te vertellen had en elke vondst met eindeloos geduld becommentarieerde. En altijd met de nodige humor, met als gevolg dat er ook enorm veel gelachen werd.

Humor was niet Friedjofs enige grote kracht. Hij beschikte ook over een grenzeloos enthousiasme, waardoor hij zelfs bij een zoveelste aangedragen Fopzwam in blije kreten kon ontsteken, alleen omdat dit exemplaar nóg mooier was dan de vorige en onder het toevoegen van nieuwe weetjes sloeg dit enthousiasme steevast over. Talloze mensen zijn door Friedjof geïnspireerd geraakt en beter naar paddenstoelen gaan kijken. Zo richtte hij in Schoorl en in Castricum ook twee paddenstoelenwerkgroepen op. Friedjof mopperde daar wel eens op, omdat de deelnemers, hoe enthousiast ook, niet altijd te bewegen waren tot de aanschaf van een microscoop, maar met huiswerkopdrachten en het becommentariëren van meegebrachte paddenstoelen (die vaak bij lange na niet allemaal aan bod kwamen, omdat Friedjof over elke soort die hij besprak eindeloos kon uitweiden) ontstond er toch – in de woorden van Kees Roobeek – een soort van ‘Alkmaarse school’, want de wijze van correct verzamelen en nauwkeurig en analytisch bestuderen van paddenstoelen vatte toch bij iedereen post.

Zijn eigen kennis bleef groeien, doordat Friedjof ook weer bevriend raakte met de nieuwe generatie mycologen die door Kees Bas aan het Rijksherbarium werden opgeleid. Zo zegt hij zelf door Eef Arnolds te zijn gevormd, Chiel Noordeloos gaf hem zijn nieuwste boeken en samen deden zij tal van excursies in de duinen en Else Vellinga bleef hem jarenlang nieuwe literatuur sturen. Marijke Nauta en Leo Jalink kwamen bij hem thuis evenals *Russula*-kenner Maarten van Vuure “met wie je zo fijn over *Russula*’s kon praten”. Hans Geesink reisde altijd samen met Friedjof naar de buitenlandse werkweken, die ook nooit werden overgeslagen, en met Gerard de Vries had hij een speciale band: de ‘muggenman’ omdat Gerard altijd zijn truffels vond door te kijken waar de muggen dansen: “daar vind je steevast truffels!” leerde Friedjof van hem.

Twaalf jaar lang (van 1991 tot 2003) maakte Friedjof deel uit van de buitenredactie van *Coolia* en tussen 1967 en 2007 schreef Friedjof zeventien artikelen voor *Coolia*, waarin hij nauwgezet nieuwe of bijzondere paddenstoelen beschreef en eenmaal uitlegde hoe je zelf thuis ijzersulfaatkristallen ('toversteentjes') kan maken. Want voordat het gebruik van kleurstoffen en reagentia voor veldproefjes en microscopie ook onder amateurmycologen normaler begon te worden, maakte Friedjof ze allemaal zelf met behulp van grondstoffen die hij bij zijn apotheker betrok. Friedjof was ook vele jaren consul voor de NMV en in die hoedanigheid ook vraagbaak voor velen, waaronder artsen van het Medisch Centrum Alkmaar, die hem altijd wisten te vinden als er weer eens foute paddenstoelen gegeten waren; zelfs 's nachts was hij nog wel bereid bij hem aangebracht braaksel van een patiënt op sporen van de Groene knolamaniet te onderzoeken. Zijn toegepaste kennis van microscopen leidde ertoe dat menig lid in onze vereniging zich door Friedjof heeft laten adviseren en Friedjof ging dan graag mee om de aangeboden tweedehands modellen te beoordelen, onderdelen uit te wisselen tot betere samenstellingen en uitleg te geven over een correct gebruik.

In de Noord-Hollandse duinen en aangrenzende landgoederen keek Friedjof vanaf de jaren zestig naar paddenstoelen. Hieronder waren de permanente quadraten van plantenkundige Victor Westhoff in de Verbrande Pan tussen Bergen en Egmond, die hij in meerdere perioden inventariseerde, de laatste keer samen met ondergetekende. Zijn verslagen aan de beheerders bestonden niet louter uit lijstjes, maar waren uitvoerig, nauwgezet en bovenal enthousiast geschreven: Friedjof had een mooie verhalende schrijfstijl die zelfs niet-paddenstoelenkenners kon boeien. Hoewel hij dit wel steeds beloofde, kwamen zijn waarnemingen, tenzij anderen daarvoor zorgden, nooit bij de paddenstoelenkartering terecht...

In 2008 ontving Friedjof uit handen van de burgemeester van Alkmaar een gouden speld: een ere-insigne voor zijn vele publieke optredens voor kinderen en volwassenen bij lezingen en excursies over paddenstoelen en natuur, wat hijzelf beschouwde "als een erkennende waardering die juist ook maatschappelijk gericht is". De NMV kende hem een jaar later op grond van verdienste voor de NMV en de mycologie in zijn algemeenheid de Cool & Van der Lekprijs toe. Zijn lezing ging, hoe kon het ook anders, over 'doorgeven van kennis' met als motto: "niet te vergeten: de wijze waarop je dat doet geef je ook door!". Dit had Friedjof geleerd van Kees Bas, zijn idool, "die je de meest domme vragen kon stellen, waarop je dan een enthousiast antwoord kreeg". En dit gold zeker ook voor Friedjof die altijd enthousiast en met eindeloos geduld iedereen tegemoet kwam.

In 2016 werd het herbarium van Friedjof, dat meer dan 3000 exsiccaten en tientallen logboeken omvat, overgedragen aan het Herbarium Frisicum in Wolvega (waar zich ook het herbarium van Ger van Zanen en alle albums met paddenstoelentekeningen van Jannie van Zanen bevinden). Dit herbarium vormt een neerslag van 50 jaar paddenstoelen determineren naar vondsten in de duinen tussen Haarlem en Huisduinen. Een mensenleven studeren in niet-aflatende blijheid en enthousiasme, waarvan talloze mensen deelgenoot zijn geweest.

De adellijke titel die Friedjof droeg heeft ogenschijnlijk geen rol van betekenis gespeeld. Zelf gebruikte hij zijn titel nooit, en al zeker niet om er status aan te ontlenen of er een bepaalde positie mee te bereiken. Helemaal aan het einde van zijn leven heeft hij dit toegelicht: zijn vader leerde hem dat het adeldom de plicht en de verantwoordelijkheid met zich meebrengt, te zorgen voor anderen, en om mensen in moeilijkheden op basis van gelijkwaardigheid bij te staan. Klaar staan voor anderen, dát was zijn devies en dat heeft Friedjof meer dan waargemaakt.

Aldert Gutter